

Aantekeningen

H. M. de Lange:

Op weg naar arbeiderszelfbestuur

Nadat ik het boek onder deze titel* had gelezen, kreeg ik de neiging achter de titel een vraagteken te zetten. Moeten we op weg naar een arbeiderszelfbestuur? Zoals reeds in het voorwoord wordt aangekondigd, roept een dergelijke keuze spanningen op. Mijn indruk is dat de auteurs deze spanningen niet tot een bevredigend einde hebben kunnen brengen. Ik bedoel dit niet als een verwijt, want ik meen dat dit (nog?) niet mogelijk is. De spanning wordt in het voorwoord omschreven in de woorden centrale politieke besturing van het economisch leven versus democratisering van de onderneming.

Het gehele boekje loopt op deze twee sporen. Soms heb ik de indruk dat men ontspoord en dan blijkt bij verder lezen dat dit toch niet het geval is. Een andere vraag is of arbeiderszelfbestuur op zich zelf kan bijdragen tot opheffing van de vervreemding van de mens. Wie als inzet van de strijd van de socialistische beweging de emancipatie van de arbeider kiest, moet zich er wel van bewust zijn, dat het pleiten voor meer invloed van de arbeider in de bedrijven én het pleiten van meer invloed van de gemeenschap tegenstrijdig kan en moet worden. Dat zit 'm niet alleen in het feit dat deze gemeenschap uit aanzienlijk meer groepen bestaat dan uit *arbeiders*, die in *bedrijven* werken, maar al zouden we het begrip arbeiders zeer ver uitrekken (waartoe tegenwoordig een neiging bestaat, met als consequentie een grote onhelderheid in de discussie!) en al zouden we het begrip bedrijven ook sterk verruimen en bv. overheidsapparaten, scholen en welzijnsorganisaties daartoe gaan rekenen, dan blijft de kans op botsing bestaan.

Het gebrek aan participatie in de beslissingen van de bedrijven is ongetwijfeld een ernstige kwaal in onze samenleving (onder deze kwaal lijdt zowel onze op de markt georiënteerde gemengde economie, als ook de centraal geleide huishouding van de communistische landen). Maar er zijn meer ernstige kwalen. Soms wekken de auteurs van het

boekje de indruk dat arbeiderszelfbestuur een middel is voor alle kwalen, maar op weer andere plaatsen van het boekje nemen ze dit terug. Het gebruik van onheldere terminologieën speelt daarbij een rol. Op bladzij 22-23 lezen we de navolgende zin:

'Gezien de nogal eenzijdige criteria die een rol spelen bij die beslissingen (bedoeld zijn die ter zake van de richting van de productie) is het noodzakelijk als gemeenschap een greep te krijgen op de desbetreffende economische sleutelposities. Alleen dan kunnen ten aanzien van de productie in ruime zin beslissingen genomen worden die het resultaat zijn van gemeenschappelijk overleg en bewuste besturing van het economisch gebeuren. Als uitvloeisel daarvan kan dan gesteld worden dat alleen in zo'n situatie aan de democratisering in de directe werksituatie wezenlijke inhoud is te geven'.

Vragen:

(a) wat moeten we ons nu voorstellen bij de gedachte dat de *gemeenschap* een greep moet krijgen;

(b) wat doet die gemeenschap dan met die greep;

(c) wat betekent een term 'bewuste besturing', waarheen;

(d) en wat betekent nu het woord 'uitvloeisel' in de laatste zin; moet *eerst* de greep versterkt worden en is dan pas democratisering in de directe werksituatie mogelijk?

Op bladzij 46 lezen we de volgende zin: 'Het zal duidelijk zijn dat als we de democratiseringsgedachte voor het bedrijfsleven consequent doortrekken, een andere maatschappelijke orde in beeld komt'.

Vraag: wat bedoelen de auteurs hier met het woord consequent? Op het eerste gezicht is het namelijk allesbehalve duidelijk, dat deze twee zaken zo met elkaar verbonden kunnen worden. Dit tonen de auteurs zelf uitvoerig aan met het Joegoslavische voorbeeld.

dr. H. M. de Lange (1919) is directeur van het Interuniversitair Instituut normen en waarden. Hij publiceerde *Gestalte van een verantwoordelijke maatschappij* (1966, diss.) en *Rijke en arme landen* (vierde druk, 1973).

Adres: Frankenslag 81, Den Haag, telefoon 070-552585

* Publicatie van de Wiardi Beckman Stichting (WBS-Cahiers no. 9), Deventer 1974.

Zij schrijven op bladzij 57: 'de basis van alle problemen is gelegen in het feit, dat wat voor een bedrijf gunstig is, dat nog niet behoeft te zijn voor de maatschappij als geheel'.

Deze waarheid blijft overeind als de leiding van het bedrijf in handen is van de arbeiders. Er is op zichzelf weinig reden om aan te nemen, dat arbeiders een breder besef hebben van maatschappelijke verantwoordelijkheid (bv. ter zake van milieuvraagstukken, energie- en grondstoffenproblemen en ter zake van de gewenste nieuwe internationale arbeidsverdeling) dan welke groep dan ook. Daarop mogen wij niet rekenen. Het algemeen welzijn voor het wereldgeheel wordt niet alleen in de weg gezeten door het eigenbelang, maar evenzeer door het groepsbelang (of misschien nog wel in sterkere mate). Met andere woorden: zou het arbeiderszelfbestuur niet dezelfde blokkades opleveren voor de oplossing van dringende mondiale vraagstukken?

In het boek wordt vermeld, dat een aantal pogingen in Nederland om te komen tot een democratisering van de arbeidsverhoudingen in feite mislukt zijn (blz. 39-40). In dit verband wordt gewezen op een van de belangrijkste motieven om te komen tot een echte verandering, namelijk de vervreemdende uitwerking van de technologie, met de daarbij behorende ver doorgevoerde arbeidssplitsing. Het boek wil de 'ontwikkeling van de technologie en de daarmee samenhangende organisatievoorschriften centraal stellen' (blz. 52). Daarna volgt een uitspraak, waarbij ik een vraagteken wil zetten, maar het is eigenlijk niet nodig, want de auteurs doen verder met deze uitspraak, die het karakter heeft van een conclusie, helemaal niets.

De desbetreffende zinnen luiden als volgt:

'De discussie over technologie is niet denkbaar zonder de maatschappij waarbinnen die technologie ontstaat en gestalte krijgt. De aard en het tempo van de technologische ontwikkelingen en de toepassing van allerlei vindingen zijn dan ook grotendeels afhankelijk van de economische orde. In ons economisch stelsel is die ontwikkeling derhalve verbonden met de werking van het marktmechanisme' (blz. 52).

Het vraagteken wordt mijnerzijds geplaatst, indien de auteurs een oorzakelijke relatie willen leggen. In de economische orde van de centraal geleide huishoudingen heeft men exact dezelfde proble-

men. Dezelfde technologie met dezelfde vervreemding. Mijn indruk is dat het 'marktmechanisme' hier weer eens met de haren erbij gesleept is en dat maakt het betoog niet sterker.

Aan het slot van het desbetreffende hoofdstuk trekken de auteurs de m.i. juiste conclusie, als zij stellen, dat het centraal stellen van reële zeggenschap alleen kan ontstaan als ook de technologie zelf in het geding betrokken wordt. Terecht wordt daarbij niet gerept over het marktmechanisme en de economische orde zelf. Het eerder genoemde zinnetje is misschien wat verdwaald blijven staan. Maar het is wel jammer dat de auteurs het hierbij laten en bv. niet zijn ingegaan op de zeer interessante gedachten die door Schumacher zijn ontvouwd over een andere technologie in zijn boek 'Hou het klein' (Small is beautiful). Ik krijg steeds meer de indruk dat daar een sleutel ligt om tot een werkelijke democratisering van de arbeidsverhoudingen te komen.

Wat de auteurs ons meedelen over het verloop van het arbeiderszelfbestuur in Joegoslavië kan ons alleen maar droevig stemmen. Toch moeten wij de Joegoslaven dankbaar zijn dat ze de lef hebben deze weg in te slaan. Het blijkt heel wat moeilijker dan men heeft gedacht, maar het is zeer goed mogelijk dat men zich boven de crisis uitwerkt, waarin men zich thans bevindt ter zake van het arbeiderszelfbestuur. Het wordt duidelijk, dat de invoering hiervan los gezien kan worden van de vraagstukken van de economische orde. Arbeiderszelfbestuur is geen oplossing voor alle kwalen van de samenleving. Ik citeer uit het boek: 'Er zijn sterke aanwijzingen dat zich in Joegoslavië en in vele opzichten traditioneel kapitalistische samenleving aan het ontwikkelen is, die veel punten van overeenkomst heeft met Nederland' (68). De auteurs leggen een verband met de toegenomen welvaart en de toegenomen verwestering in Joegoslavië. Is dit niet een wat voorbarige conclusie? Steunt dit op onderzoek of wordt hier alleen een vermoeden uitgesproken? Honderd jaar geleden werd de armoede een rem voor het uitbouwen van het ideaal van de socialistische samenleving genoemd. Nu is het de welvaart. Mijn indruk is dat hier de verbanden wel wat snel worden gelegd.

Hoofdstuk IV van het boekje vermeldt de eigen visie van de auteurs. Ook hier weer de genoemde

dubbelsporigheid. Telkens weer het wijzen op het falen van de markteconomie en op grond hiervan het pleidooi voor een nieuwe taak van de overheid (terecht-). Telkens weer (terecht!) het pleidooi voor het zelfbestuur en voor het zelfstandig bepalen van doeleinden door de individuele onderneming. Het eerste bepaalt de grenzen van het tweede. Het eerste bevat o.a. een regulering van de investeringen, maar het wordt niet duidelijk, welke rol het zelfbestuur hierbij speelt of kan spelen. De taken die er zijn voor de centrale overheid worden duidelijk geschetst, maar hoe zich dit verhoudt tot de geschetste opvattingen over de taken van het arbeiderszelfbestuur is voor mij niet helder geworden.

Ik noem twee voorbeelden. Op bladzij 86 lezen we: 'Democratisering van het arbeidsbestel betekent naar onze opvatting het streven naar een vorm van arbeiderszelfbestuur, waarin ondernemingen zich tegelijkertijd richten op het bevredigen van maatschappelijke behoeften. Deze opstelling betekent ten principale dat gepretendeerd wordt te voorzien in twee functies, namelijk het besturen van de onderneming en het bepalen van de maatschappelijke behoeften en het daarop richten van de productie'.

Wat is nu de relatie tussen deze laatst geformuleerde taak en de taak van de centrale overheid? Het lijkt mij niet goed mogelijk om de duizenden arbeiderszelfbesturen te belasten met de vraag naar het bepalen van de maatschappelijke behoeften. Hoe wil men daarachter komen? En waarom moeten daarmee de arbeiderszelfbesturen worden belast met uitsluiting van alle andere groepen?

Een tweede voorbeeld vinden we op dezelfde bladzij.

'In de huidige neo-kapitalistische markteconomie wordt het vraagstuk van de vaststelling van de individuele behoeften opgelost door de werking van het markt- en prijsmechanisme in combinatie met vraagregistratie door middel van onderzoek- en afzetregulatie op basis van marketingtechnieken en strategieën. Wij achten het ten principale wenselijk dat de selectie die op deze wijze plaatsvindt in hoofdzaken onderhevig zou worden aan politieke controle'.

Ik zou de auteurs graag willen begrijpen, maar ze maken het ons niet gemakkelijk. Wat wordt verstaan onder politieke controle? De regulering van

de investeringen? Van alle investeringen? Zo ja, welke criteria moeten dan worden ontwikkeld en in wiens handen komt deze controle? Daarover moet toch iets meer worden gezegd, anders maakt men zich te gemakkelijk van de zaak af en komen we ook geen stap verder. Zinnen als: 'Als burgers dienen alle werkers gezamenlijk de richting van de investeringen aan te geven alsmede de criteria waaraan de productieprocessen dienen te voldoen', behoren tot een jargon, dat niet erg past in serieuze socialistische partijen.

De lezer moet onwillekeurig de indruk krijgen dat de schrijvers zichzelf niet zo ernstig nemen, als we twee zinnen verder het volgende lezen: 'Hoewel aan de werking van het marktstelsel o.i. ernstige feilen kleven, zijn we van mening, dat de werking van dit stelsel in onze economie zodanige gewichtige functies vervult dat wijzigingen daarin slechts zeer geleidelijk geïntroduceerd kunnen worden'.

Uit het voorafgaande kan al duidelijk geworden zijn, dat zo'n zin op het spoor staat, dat niet vanzelf te maken heeft met het arbeidersbestuur. De feilen van het marktmechanisme (het zou geen kwaad kunnen als deze wat preciezer omschreven waren, opdat we dan ook wat meer gericht kunnen zoeken naar mogelijke oplossingen) worden in de eerste plaats gecorrigeerd door maatregelen van de overheid. Of arbeiderszelfbestuur hier een taak heeft, is lang niet zeker, zoals het boekje overduidelijk aantoonde.

Nog enkele slotopmerkingen. Mijn indruk is dat de schrijvers van 'Op weg naar arbeiderszelfbestuur' zich iets te gemakkelijk afmaken van de eigenaars en huidige bestuurders van ondernemingen (de verstrengeling tussen deze twee is vrij groot). Hebben die alleen via het vermogensbezit macht en zijn ze daarom veroordeeld tot overbodigheid? (blz. 19). Hebben ze niet ook kennis van capaciteiten tot leiding geven? Dit brengt mij tot een opmerking over het kapitaalsrendement. Het is zeker waar dat het primaat van het kapitaalsrendement er toe leidt dat de arbeidende mens daaraan te veel ondergeschikt wordt gemaakt (blz. 10), maar we moeten wel verder komen in deze discussie. Veel hard streven naar kapitaalsrendement of naar winst wordt al dan niet terecht gerechtvaardigd door de noodzaak middelen ter beschikking te hebben voor nieuwe investeringen (zowel uitbreidings- als vervangingsinvesteringen). Zou de

noodzaak van vervanging minder worden (minder economische verandering van produkten en/of machines, dus langere levensduur) of zou de noodzaak tot uitbreiding geringer worden (geen uitbreiding van de beroepsbevolking meer) dan wordt het motief van de winst geringer in betekenis. De betekenis van het winstmaken om hogere dividenduitkeringen te doen is na de tweede wereldoorlog veel kleiner geworden. Als we een inkomenspolitiek met maxima zou kunnen verwerklijken zou dit motief zelfs geheel kunnen verdwijnen.

In deze kwesties is het boekje niet helder. Er klinkt te veel in door dat het 'verdomde kapitaal' de oorzaak zou zijn van de bestaande kwalen. Voorbeeld: 'De overheersende invloed van de idee dat kapitaal rendement moet opbrengen en het feit dat het kapitaal in onze samenleving velerlei privileges heeft, zal dan ook veranderd moeten worden'. Dit zijn natuurlijk wel twee geheel verschillende zaken. Mijn indruk is, dat de privileges thans meer samenhangen met de hoogte van het inkomen, dan met de omvang van het kapitaalbezit, al kan tussen de twee een relatie zijn. Hier en daar staat in het boekje hoe verkeerd de vakbeweging er vroeger aan gedaan heeft om mee te doen aan de centraal geleide loonpolitiek. Ik zal daarop nu niet al te diep ingaan. Ik heb deze mening vaak bestreden o.a. in het door Bram Peper geredigeerde boek 'De Nederlandse arbeidsverhoudingen'.

Ik constateer slechts dat men niet kan pleiten voor 'baas in eigen onderneming' en tegelijk kan pleiten voor het centraal vaststellen van minimum- en maximumgrenzen om de inkomensverschillen in de hand te houden (blz. 78). Ik ben een voorstander van het laatste, maar dit betekent dat deze zaak niet meer voorkomt op de agenda van het arbeiderszelfbestuur.

De vele vragen en de twijfel die ik na het lezen van het boek heb overgehouden komen niet voort uit mijn aarzeling ten aanzien van de gedachte van het arbeiderszelfbestuur. Ik ben er van overtuigd dat een dergelijk zelfbestuur er moet komen en komen zal. Ik had zelfs graag gezien dat de motieven hiervoor helderder en met meer overtuiging waren geformuleerd. Vanuit mijn oriëntatie op leven en wereld, die voortkomt uit de Bijbelse bronnen zijn zeer krachtige argumenten aan te voeren voor deze visie, via de begrippen gerechtigheid en verantwoordelijkheid. De dilemma's waarvoor wij

komen te staan zijn niet onaanzienlijk, maar ze moeten tot oplossing worden gebracht. Het boek maakt ons deze dilemma's duidelijk en is als zodanig een belangrijke bijdrage tot de gedachtenwisseling.

*M. A. Zwanenburg:
Strafrecht en systeemtheorie:
een reactie op kritiek*

In het juni-nummer van *Beleid & maatschappij* levert C. J. M. Schuyt kritiek op het door mij geschreven boekje *Strafrecht en systeemtheorie*. Zijn kritiek signaleert in dat boekje een groot aantal omissies (Schuyt, blz. 204) en onvoldoende kennis van de organisatie en werkwijze van het strafrechtelijk systeem (Schuyt, blz. 204), waardoor mijn studie 'een kritiekloos pleidooi voor de systeemtheorie' werd, 'waarbij de formele huid verkocht werd nog voordat de materiële beer geschoten was' (Schuyt, blz. 205).

Op de m.i. niet rechtvaardige en onzorgvuldige kritiek van Schuyt wil ik hierbij reageren. Het is mij niet duidelijk hoe de hierboven geciteerde qualificaties kunnen slaan op een boekje, waarvan het laatste concluderende hoofdstuk begint met: 'In het voorgaande is het waarschijnlijk duidelijk geworden dat de toepassing van de systeemtheorie op het gebied van het strafrecht mogelijk is. De resultaten zijn echter niet erg spectaculair, indien men de systeemvisie vergelijkt met reeds bestaande reflecties op doel en zin van het strafrecht. Veel van wat bij een systeemtheoretische benadering van het strafrecht naar voren komt, zou ook naar voren zijn gekomen bij een beschouwing van het strafrecht in 'klassieke' zin' (Zwanenburg, blz. 62). Mijn conclusies gaan niet verder dan dat de systeemtheorie iets te bieden heeft: bestudering van strafrechtelijke handelingen in hun totaliteit, bezinning op vooronderstellingen en bijbehorende implicaties en *last but not least* een multidisciplinaire benadering (Zwanenburg, blz. 62). Hetzelfde hoofdstuk, en daarmee het boekje, wordt afgesloten met de uitspraak: 'Van systeemtheorie kan niet worden verwacht dat het een oplossing biedt voor de problemen van het strafrecht. Een dergelijk panacee bestaat niet en zal nooit bestaan'.

Wellicht echter heeft Schuyt in de voorafgaande

hoofdstukken zaken gevonden – of liever niet gevonden – die hem tot zijn kritische uitlatingen voeren?

Ik wil eerst een aanduiding geven van de intenties van het boekje die iets verder gaat dan de parafrazering van de achterflaptekst. Een dergelijke aanduiding (die wèl onder de verantwoordelijkheid van de schrijver valt) vindt men in de Inleiding: 'De bedoeling van dit cahier is tweeledig. In de eerste plaats wordt gepoogd in kort bestek een inleiding te geven in de systeemtheorie. Hiertoe worden begrippen geïntroduceerd en toegelicht. In de tweede plaats wordt geprobeerd op basis van de inleiding tot de systeembegrippen een visie te ontwikkelen op het strafrecht' (Zwanenburg, blz. 1). In hoofdstuk 1 leest men daarenboven: 'Voor een verantwoorde wetenschapsbeoefening (in de criminologie, M. Z.) is het derhalve juist te pogen te komen tot een visie op het strafrecht en zijn doelstellingen. Tevens is het noodzakelijk de mogelijkheden en de beperkingen van de strafrechtelijke organen te leren kennen. In de volgende hoofdstukken zal ik pogen een eerste aanzet tot zo'n visie te ontwikkelen'. (Zwanenburg, blz. 5).

Hierdoor wordt, naar ik meen, de *scope* van het boekje duidelijk afgebakend: een inleiding systeemtheorie en een visie op het strafrecht voor criminologiebeoefening. Mijn benadering is vanuit methodologisch gezichtspunt en gericht op criminologische wetenschapsbeoefening. Dit sluit een praktische, organisatie-technische studie van de doelmatigheid van de strafrechtelijke organen en adviezen tot verbetering in een inleiding als deze althans voorlopig uit. Maar deze praktische probleemoplossing is nu juist wat Schuyt wenst! Hij wenst oplossing van het file-probleem (de opeenhoping van mensen die wachten op berechting), hij wenst een rationeel strafrechtelijk beleid, rationeel toegemeten sancties, rationele organisatie van de diverse justitiële organen en een betere coördinatie van inter-organisationeel handelen (Schuyt, blz. 203) en dit alles onder het motto: 'Doelmatigheid is een noodzakelijke voorwaarde voor rechtvaardigheid' (Schuyt, blz. 207).

Ik geloof dat bij de vaak voorkomende, overmatige nadruk op de systeemtheorie als efficiency nastrevend middel een tweede controverser begint. Terwijl ik systeemtheorie primair benader als een theoretisch model dat dient te worden getoetst al-

vorens men het als maatstaf kan gebruiken, staat Schuyt het probleemoplossend hulpmiddel voor ogen dat primair gericht is op verhoging van doelmatigheid.

Een derde controverser komt voort uit het feit dat Schuyt redeneert alsof ik een handleiding of handboek voor het gebruik van de systeemtheorie in misverstand had, door goed lezen, voorkomen kun het strafrecht zou hebben willen schrijven. Ook dit nen worden. In de ontwikkeling van mijn visie op doel en zin van het strafrecht had ik geen behoefte aan voorbeelden die verder gaan dan die welke 'elke leek zonder enige kennis van de systeemleer zelf wel kan bedenken. (Schuyt, blz. 204). In Schuyt's terminologie: 'ik was nog bezig de beer in het vizier te krijgen en wilde zijn huid nog niet verkopen'. Dit laatste wil Schuyt echter wel, getuige zijn uitspraak: 'concluderend wil ik zeggen dat de toepassing van de systeembenadering in het strafrecht *noodzakelijk* is om het voortduren van vele ondoelmatige organisatievormen en beslissstructuren (men denke aan de tweehoofdige politieorganisatie) tegen te gaan'. (curs. door mij, M.Z.) Argumenten voor deze conclusie zoekt men tevergeefs bij Schuyt. Zijn visie wordt zelfs erg naïef wanneer hij stelt dat de systeembenadering langdurig en moeizaam survey-onderzoek kan vervangen: 'Als het simulatiemodel een accurate representatie is van het werkelijke systeem kunnen door experimentaties conclusies worden getrokken, waar sociale wetenschappers veel moeizamer toe in staat zijn' (Schuyt, blz. 207).

Gemakshalve laat Schuyt – en dat is voor een praktikus toch wel vreemd – in het midden langs welke moeizame wegen men tot de formulering van een model komt en hoe men tot de conclusie kan komen dat het model inderdaad een accurate afbeelding van de werkelijkheid is. In het huidige wetenschappelijke werk eisen deze zaken het leeuwendeel van de inspanningen op. Systeemtheorie is geen comfortabel vervangingsmiddel voor moeizame arbeid of uitpuittend denkwerk: het bevat beide in even grote mate als iedere andere benadering. Een groot deel van deze inspanningen is nodig vanwege in de door Schuyt terecht gesignaleerde noodzaak tot grondige kennis van het empirische systeem. Los van de vraag of deze kennis in voldoende mate bij mij aanwezig is, zou ik willen opmerken dat de veelomvattendheid van de be-

nodige kennis welhaast dwingt tot teamwork en in ieder geval leidt tot een multidisciplinaire aanpak. Deze opmerking die ik in uitgebreider vorm ook maak op blz. 60-62 en 64 behoort tot de zaken waar Schuyt elke verwijzing naar mist, samen met een viertal andere zaken:

- 1 de metafysica van de systeemtoepassing in het strafrecht;
- 2 wie gaan de systeembenadering uitwerken? (zie boven);
- 3 betere toepasbaarheid in socio-technische systemen dan in sociale systemen;
- 4 gedraagt het systeem zich volgens de formele regels?
- 5 wie formuleert de doelstellingen van het systeem?

Op dit laatste punt ga ik, zoals Schuyt zelf ook in één adem opmerkt, vrij uitvoerig in, nl. in hoofdstuk 4, getiteld: *Planning en doelstellingen*. Daarin doe ik het voorstel (en niet meer dan dat) een doelstelling te zoeken waarover consensus bestaat opdat men subdoelstellingen daardoor kan laten structureren. Op dit punt en op Schuyt's kritiek hierop zal ik hieronder nog verder ingaan. Dit voorstel heb ik gedaan juist vanwege inconsistent systeemgedrag (punt 4) waarover ik eveneens uitvoerig spreek (Zwanenburg, blz. 44 e.v.). Op punt 3 ben ik niet expliciet ingegaan; de grotere complexiteit van sociale systemen vereist een ingewikkelder numeriek systeem, hetgeen een ieder die hoofdstuk drie van mijn boekje — of, *for that matter* — elk ander boek over meet- of modeltheorie heeft gelezen zal inzien. De op dit punt nog gebrekkige stand van de sociale wetenschappen is een waarschuwing voor ieder die al te enthousiast systeemtheoretische toepassingen nastreeft zonder voorafgaand en voldoende onderzoek en methodologische bezinning.

De uitwerking van de systeembenadering is door mij een multidisciplinaire zaak genoemd. Ik zou hierbij de 'snelle boys' van de adviesbureaus niet voorshands willen uitsluiten, maar wellicht heeft Schuyt meer ervaring op dit punt en bovendien aanwijzingen voor de representativiteit van die ervaring.

Op punt 1 ga ik inderdaad niet in, evenmin overigens als op de kentheoretische fundamenten van meet- en modeltheorie. Een inleiding van 75 pagina's kent echter zijn begrenzingen. Al met al lijkt

mij de suggestie als zou ik zovele belangrijke vragen hebben genegeerd, tendentius en voorbarig. Een belangrijk punt in mijn visie en tevens in de kritiek van Schuyt, is de consensus over een veelomvattende einddoelstelling, *survival*. Hij veronderstelt dat ik deze doelstelling en de consensus erover zoek met behulp van de systeembenadering en dat deze consensus in mijn visie een noodzakelijke voorwaarde is voor systeemtoepassing. Dit is onjuist. Ik gebruik de systeemtheorie niet om een einddoelstelling en consensus te zoeken, maar slechts om deze te illustreren. Hier treedt de verwarring van systeemtheorie als technisch hulpmiddel en als theoretisch model weer naar voren. De keuze van een einddoelstelling wordt volgens mij bepaald door een meta-wetenschappelijke levensovertuiging of mensbeeld. Voor de een is de keuze God en de eeuwige zaligheid, voor een ander is het Humanisme en voor weer een ander is het Marxisme. Mijn voorstel komt eenvoudig neer op de keuze van een doelstelling die, naar ik dacht, iets dichterbij huis ligt en waar een ieder, ongeacht of hij/zij protestant, humanist, marxist e.d. is, het mee eens kan zijn. Dit om een ideologie- of scholenstrijd te voorkomen. Mijn keuze viel op *survival*. De meest fundamentele kritiek op deze keuze kwam van een theoloog die mij erop wees dat *survival* in de door mij gebruikte betekenis door een Boedhist niet zou worden geaccepteerd. Accepteert men echter zowel *survival* als basisdoelstelling en de systeemtheorie als theoretisch model van de werkelijkheid, dan kan men de hiërarchie van Boulding ondanks zijn taxonomische willekeur inderdaad binnen dat kader als normatief accepteren. Immers, de conjunctie van einddoelstelling en systeemvisie fungeert dan als waardenstelsel dat ten grondslag ligt aan mijn denken over het strafrecht. Als ik dit doe, dan is dit echter mijn keuze en mijn voorstel, niet die van de systeemtheorie. M.a.w. dit is geen arrogante pretentie van de systeemtheorie noch, als ik de anthropomorphisering van de systeemtheorie even terug vertaal naar de beoefenaren, van de systeemtheoretici, maar een discussiepunt, naar voren gebracht door een lid van de gemeenschap die onder een (straf-)rechtstelsel moet leven. De juistheid van deze keuze is niet door empirische toetsing te bewijzen of te weerleggen. Terecht zet Schuyt — zij het wellicht uit andere motieven — vraagt eens bij de

mogelijkheid tot toetsing.

De consensus over de einddoelstelling sluit conflicterende subdoelstellingen niet uit, noch ben ik huiverig deze in te voeren, zoals Schuyt suggereert (Schuyt, blz. 205). Een passage over optimalisatie van subdoelstellingen (Zwanenburg, blz. 65) zou in dat beeld dan ook niet passen. Hierdoor is het evenmin waar dat de positie van de rechter in de knel zou komen. Op grond van een tweetal geïsoleerde en uit hun context gelichte citaten, wekt Schuyt de indruk als zou ik de rechter willen zien als beleidsambtenaar van de overheid. Tussensliggende uitspraken geven echter duidelijk aan dat deze citaten niet slaan op het rechtsprekend niveau, maar integendeel, op beleids- en wetgevend niveau. De uitspraken die tussen beide citaten inliggen (Zwanenburg, blz. 63) en die de legale basis van rechtspraak en de rechten van het individu volkomen intact laten, ja zelfs voorop stellen, worden genegeerd. Hierdoor wordt mijn opvatting dat de wet geen *ex post facto* lapmiddel mag zijn waardoor de rechter gaat fungeren als loopjongen voor de machthebbers welhaast tegengesteld gepresenteerd.

Deze kanttekeningen bij Schuyt's kritiek betekenen niet dat ik tegen toepassing van de systeemtheorie in het strafrecht ben. Ik sta volledig achter de door Schuyt helaas ook onvolledig geciteerde uitspraak, dat men zich kan 'afvragen of het geen tijd wordt af te zien van opportunistische ad hoc beslissingen' en te komen tot systeemtoepassingen. Bij mij is dit echter een conclusie, geen uitgangspunt.

Recapitulerend zou ik Schuyt's kritiek willen kenschetsen als een aanval op een papieren vijand en een kritiek op een standpunt dat niet het mijne is. De ideeën die hij er tegenover stelt zijn methodisch gezien op zijn zachtst gezegd simplistisch.

Door het achterwege laten van een typering van de inhoud en bedoeling van het boekje — ruim 60 % van de totale tekst is zelfs niet aan bod gekomen — kan men niet van een *boekbespreking* praten. Als *kritiek* hebben Schuyt's aantekeningen m.i. gefaald, omdat hij niets anders doet dan een complementaire visie vrij klakkeloos als alleenzaligmakend presenteren, nl. de systeemtheorie als efficiency-instrument. In beide opzichten is Schuyt's reactie ondoelmatig en doelmatigheid was toch een noodzakelijke voorwaarde voor rechtvaardigheid?

C. J. M. Schuijt : *Replik*

De bron van de ontstane controverse tussen Zwanenburg en mij is een verschil in taxatie. Zwanenburg schreef zijn boekje als een inleiding waarin alles zo eenvoudig mogelijk gehouden werd. Ik vond de confrontatie tussen strafrecht en systeemtheorie belangwekkend genoeg *om naar aanleiding van Zwanenburg's boekje een meer algemene beschouwing te houden over het onderwerp*. Het is geen boekbespreking geworden. Zwanenburg schreef een boekje voor beginners en ik heb gemeend dat je óók voor beginners een aantal belangrijke discussiepunten niet hoeft te verzwijgen. Zelfs als men in rekening brengt dat het boekje vooral voor juristen geschreven werd, blijft het voor mij onduidelijk waarom met name recente en concrete voorbeelden van de daadwerkelijke toepassing van systeemtheorie in het strafrecht volledig onvermeld bleven. Ik dacht dat je door verwijzingen naar concrete problemen en toepassingen de juristen méér zou kunnen interesseren. Daartoe noemde ik het voorbeeld van de filevorming in de berechting. Niet omdat de systeemtheorie naar mijn mening een oplossing biedt voor 'de' problemen van het strafrecht, maar wel omdat hij kan zorgen voor een verheldering van enkele problemen. In mijn taxatie moet je de lezer — ook de beginnende — niet te veel onderschatten door hem alle zogenaamde stof voor gevorderden te onthouden. Waar het dan op aan komt is dat de schrijver ook moeilijke problemen eenvoudig en helder onder woorden weet te brengen (vergelijk bijvoorbeeld C. West Chuchman's kleine inleiding in de systeembenadering).

Zwanenburg wilde de lezer niet overschatten: Een verschil in taxatie en misschien in methode van werken.

Belangrijker dan dit verschil in aanpak lijkt mij het feit dat de waarde van de systeemtheorie voor het (straf)recht bediscussieerd wordt en getoetst wordt. Zwanenburg komt de eer toe de handschoen in de ring geworpen te hebben. Ik heb de handschoen opgenomen. Laten we in een van de volgende afleveringen van *Beleid en Maatschappij* verslag doen van de voortzetting van ons treffen, dat verheugend genoeg al mondeling op gang gekomen is.